

УДК 347.77:349

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.19>**Куркова К. М.,**доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено сутність і значення інноваційної культури як чинника підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення науково-технічного розвитку в Україні. Запропоновано під інноваційною культурою розуміти складний комплексний соціокультурний феномен, зміст якого розкриває готовність і здатність суспільства до генерації та втілення інновацій у всіх сферах суспільного життя, а саме науці, освіті, культурі, економіці, публічному управлінні, праві. Обґрунтовано необхідність закріплення поняття інноваційної культури на законодавчому рівні.

Визначено чинники, які впливають на рівень інноваційної культури у суспільстві, такі як соціокультурне середовище; інтелектуальний потенціал нації; престижність наукової праці; рівень економічної свободи; рівень поваги та дотримання прав інтелектуальної власності; розвиток політичних інститутів; якість інституційного середовища; рівень довіри суспільства до держави; рівень корупції у суспільстві; гласність і відкритість суспільних процесів.

Встановлено, що світовий досвід свідчить про наявність прямої взаємозалежності розвитку інноваційної діяльності та загального добробуту суспільства. Для того щоб досягти високого рівня інноваційної культури, який корелюється з позитивними змінами у суспільстві, необхідна наявність системного та продуманого управлінсько-правового підходу до перетворення цього феномена на впорядкований процес із визначеними ціннісними орієнтирами, правилами поведінки та взаємодії, організованою структурою відносин і відповідальністю учасників.

Визначено, що головними ініціаторами формування та джерелом інноваційної культури насамперед мають бути представники держави, на яких має бути покладений обов'язок формування, підтримки та розвитку інноваційної культури як пріоритетного завдання держави та громадянського суспільства, а також обов'язкової складової частини та об'єктивного критерія якісного інноваційного вектору розвитку суспільства.

Сформовано пропозиції щодо конкретних заходів розвитку інноваційної культури в Україні за двома напрямками, а саме у сфері розвитку людського потенціалу та в державному секторі.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, інноваційна культура, інноваційний розвиток, науково-технологічний розвиток, публічне адміністрування.

Kurkova K. M. Innovative culture as a factor in improving the efficiency of administrative and legal support of scientific and technological development in Ukraine

Abstract. The essence and significance of innovation culture as a factor in increasing the efficiency of administrative and legal support of scientific and technological development in Ukraine are studied. It is proposed to understand innovation culture as a complex socio-cultural phenomenon, the content of which reveals the readiness and ability of society to generate and implement innovations in all spheres of public life: science, education, culture, economics, public administration, law. The necessity of consolidating the concept of innovative culture at the legislative level is substantiated.

The factors influencing the level of innovative culture in the society are determined: 1) socio-cultural environment; 2) the intellectual potential of the nation; 3) the prestige of scientific work; 4) the level of economic freedom; 5) the level of respect and observance of intellectual property rights; 6) development of political institutions; 7) the quality of the institutional environment; 8) the level of public confidence in the state; 9) the level of corruption in society; 10) publicity and openness of social processes.

It is established that the world experience shows the existence of a direct interdependence between the development of innovation and the general welfare of society. In order to achieve a high level of innovation culture, which

correlates with positive changes in society, a systematic and well-thought-out administrative and legal approach is needed to transform this phenomenon into an orderly process with certain values, rules of conduct and interaction, organized structure of relations and responsibility of participants.

It is determined that the main initiators of the formation and source of innovation culture should be primarily representatives of the state, which should be responsible for the formation, maintenance and development of innovation culture as a priority of the state and civil society, as well as a mandatory component and objective criterion, qualitative innovative vector of society development.

Proposals for specific measures for the development of innovative culture in Ukraine in two areas have been formed: in the field of human development and in the public sector.

Key words: *administrative and legal support, administrative and legal support, innovation development, scientific and technological development, public administration.*

Вступ. На перший план проблеми формування інноваційної культури вийшли у 80–90-х рр. ХХ ст., коли процеси, що відбувалися у світовому співтоваристві стали вимагати нових управлінських, правових, організаційних і технологічних підходів. З’явився новий актуальний пріоритет формування професіоналів нової формації, членів суспільства – поширювачів нової культури, генераторів ідей та їх втілювачів, ініціаторів інноваційних процесів. Нині інтерес до інноваційної культури спостерігається не тільки в наукових колах і спеціалізованих структурах. Завдання формування інноваційної культури є пріоритетом держави і суспільства. Все більша кількість представників органів влади та бізнесу приділяють пильну увагу питанням інноваційного розвитку, особливо виділяючи проблеми формування інноваційної культури, оскільки саме інноваційна культура сприятиме розвитку інноваційного суспільства [1; 2].

Варто відзначити, що Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 р. № 433-IV визначав розвиток інноваційної культури суспільства одним із стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності України на 2003–2013 рр. (ст. 7). На жаль, у Законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 р. вже немає жодного згадування про інноваційну культуру. Більш того, статистичні дані щодо стану науково-технологічного розвитку в Україні свідчать про низький рівень інноваційної культури суб’єктів адміністративно-правового забезпечення означеної сфери, адже цифри засвідчують, що науково-технологічний розвиток на сучасному етапі розвитку в Україні не є пріоритетним напрямом державної політики.

Метою статті є дослідження сутності і значення інноваційної культури як чинника підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення науково-технічного розвитку в Україні та визначення конкретних заходів розвитку інноваційної культури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «інноваційна культура», за спостереженнями дослідників [2], був вжитий у документі, який прийняла Європейська Комісія в червні 1996 р., що отримав назву «Першочерговий план дій із поширення інновацій у Європі» (“The First Action Plan for Innovation in Europe”) [3], який став результатом обговорення підписаної 20 грудня 1995 р. «Зеленої книги з інновацій у Європі» (“Green Paper of Innovation in Europe”) [4]. Першочерговий план дій із поширення інновацій у Європі виокремив три напрями діяльності, такі як сприяння розвитку інноваційної культури; структурне сприяння інноваціям; налагодження поєднання досліджень та інновацій. Пріоритетним напрямом визначено сприяння розвитку інноваційної культури. Шляхами її розвитку названі освіта та навчання, інкорпорація науковців у виробничий процес, пошук ефективних інновацій в економіці та суспільстві, громадянському та державному секторах, пропагування ефективного менеджменту [3].

Універсальне визначення поняття «інноваційна культура» надає Б. Лісін, наголошуючи на тому, що «із семантики словосполучення «інноваційна культура» випливає явна раціональна користь, яка полягає в такій думці: це така культура життя, де основою мотивації вчинків людини є прагнення оновлення, породження ідей та їх реалізація не тільки у сфері професійної діяльності, але й в особистому житті (самоосвіта, відпочинок, спілкування

з дітьми, поведінка в сім'ї), а також у спілкуванні з оточуючими» [5, с. 30; 6, с. 33].

У широкому сенсі під інноваційною культурою науковці розуміють здатність і готовність суспільства до інновацій у всіх сферах своєї життєдіяльності, зокрема в управлінні, освіті, виробництві, законодавстві. Інноваційна культура означає наявність у суспільстві стійкої традиції сприймати нове, а також здатності й готовності комплексно його використовувати задля подальшого розвитку та вдосконалення. Інноваційна культура включає сміливість йти на обґрунтований ризик, толерантне ставлення до різних думок, ідей, заохочення інновацій, децентралізацію, відкритість до інновацій, інноваційний і креативний клімат, орієнтацію на продуктивність, особисті досягнення [7, с. 36; 8, с. 23].

На думку авторів монографії «Філософія творчості», «інноваційна культура – це знання, вміння і досвід цілеспрямованої підготовки, комплексного впровадження і всебічного освоєння нововведень у різних галузях людської життєдіяльності за збереження в інноваційній системі динамічної єдності старого, сучасного й нового; іншими словами, це вільне творіння нового з дотриманням принципу наступності» [9].

Директор Інституту стратегічних інновацій, голова Комітету з інноваційної культури Комісії Росії у справах ЮНЕСКО А. Ніколаєв акцентує увагу на тому, що «інноваційна культура як особлива форма людської культури передбачає тісний взаємозв'язок з іншими її формами, перш за все з правовою, управлінською, підприємницькою, корпоративною. Через інноваційну культуру можна досягти істотного впливу на всю культуру професійної діяльності і виробничих відносин людей» [10].

Узагальнюючи вищенаведені визначення, в контексті дослідження пропонуємо у широкому сенсі під інноваційною культурою розуміти складний комплексний соціокультурний феномен, зміст якого розкриває готовність та здатність суспільства до генерації та втілення інновацій у всіх сферах суспільного життя, а саме науці, освіті, культурі, економіці, публічному управлінні, праві.

Враховуючи надзвичайно велике значення розвитку інноваційної культури як чинника

інноваційного вектору розвитку суспільства, вважаємо, що необхідним є закріплення цього поняття на законодавчому рівні у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 р. у такій редакції: «інноваційна культура – це складова частина інноваційного потенціалу, яка характеризує рівень інтелектуальної, культурної, соціально-економічної та правової підготовленості представників держави та громадянського суспільства, який відображається у сукупності ціннісних орієнтирів, знань, умінь, досвіду, навичок, норм та правил поведінки і взаємодії учасників, які відображають ступінь сприйняття, готовності та здатності до генерації, реалізації та втілення нововведень у всіх сферах суспільного життя».

Які ж основні чинники, що впливають на рівень інноваційної культури у суспільстві? Т. Соболев визначає такі основні причини, які негативно впливають на розвиток інноваційної культури:

- 1) низький рівень усвідомлення суспільством необхідності змін та впровадженні інновацій у різні сфери суспільного розвитку;
- 2) низький рівень інноваційної культури особистості, який проявляється в небажанні сприймати нове і використовувати його в інтересах загального прогресу;
- 3) незацікавленість як людей, так і суспільства загалом у нововведеннях;
- 4) зниження престижу наукової праці та небажання вчитися і перенавчатися, адаптуватися до змін у світі;
- 5) відсутність мотивації до інноваційної діяльності [5, с. 32].

А. Стояновський, Т. Лежанська серед основних причин, які негативно впливають на розвиток інноваційної культури в Україні, виділяють низький рівень усвідомлення суспільством необхідності його участі у формуванні свого добробуту; незацікавленість у підвищенні кваліфікації, тобто небажання вчитися і перенавчатися; наявність пристосовницького типу поведінки; зневагу до охорони прав інтелектуальної власності; зниження престижу наукової праці; відсутність мотивації до інноваційної діяльності [11, с. 222].

Фахівцями також відзначається, що процвітання інноваційної культури залежить від

інших культурних чинників, таких як рівень соціального капіталу та довіра у суспільстві. Якщо є недовіра серед громадян та організацій суспільства, недостатньо добре організована ефективність держави, заходи підтримки, які добре працюють у ЄС, навряд чи вдасться відтворити для просування інноваційної культури в Україні [12, с. 51].

Підсумовуючи, можемо визначити такі основні чинники, що впливають на рівень інноваційної культури у суспільстві:

- соціокультурне середовище;
- інтелектуальний потенціал нації;
- престижність наукової праці;
- рівень економічної свободи;
- рівень поваги та дотримання прав інтелектуальної власності;
- розвиток політичних інститутів;
- якість інституційного середовища;
- рівень довіри суспільства до держави;
- рівень корупції у суспільстві;
- гласність та відкритість суспільних процесів.

Незадовільний рівень інноваційної культури виявляється не тільки в недостатній фаховій підготовці робочої сили, але й у стереотипах масової свідомості, які стають сьогодні реальним гальмом під час освоєння новітніх технологій і згубно впливають на ефективність роботи органів управління, прийняття і реалізацію принципово важливих рішень [13, с. 291; 14].

Дослідження цілої низки спеціалістів переконливо свідчать про те, що серед факторів інноваційного розвитку необхідно відзначати не тільки наявність наукового доробку і матеріальних та фінансових ресурсів, але й фактор рівня інноваційної культури. Те ж саме можна констатувати на рівні держав. Так, енергійна і грамотна науково-технологічна та інноваційна політика керівників держави часом виводить її з третьорозрядних у піонери технологічного розвитку (наприклад, так звані азійські тигри), водночас відсутність належного рівня інноваційної культури у політичного керівництва країни та працівників апарату її державного управління стає потужним гальмом її інноваційного розвитку [13, с. 288; 14].

Роль національних інституційних рамок для створення умов, сприятливих для інновацій, добре розкрита в науковій літературі (ОЕСР,

1997 р.). Наприклад, соціальні норми і цінності відтворюються через систему освіти, а історичні особливості країни знаходять своє відображення в освітніх структурах і в статусі науки й техніки. Крім того, культурні фактори впливають на функціонування фінансової системи, і співвідношення довгострокового і короткострокового фінансування інноваційної діяльності в різних країнах неоднакове у зв'язку з їх культурними відмінностями. Національні правові інститути також зазнають впливу з боку культурних факторів. Так, система прав інтелектуальної власності в одній країні може сприяти копіюванню технологій та модифікаціям, на відміну від інших країн, де системи прав інтелектуальної власності сприяють радикальним інноваціям [12, с. 47].

Говорячи про інноваційну культуру, науковці виділяють три її рівні, а саме масову інноваційну культуру; інноваційну культуру осіб, які приймають рішення на рівні організацій (культура менеджерів); теоретичну інноваційну культуру науковців [15, с. 61]. Особливе місце в процесі формування інноваційної культури, на думку Л. Захарченко, Г. Медведєвої та С. Ткачук, посідає інноваційна культура державних службовців або чиновників [16, с. 91].

Такої ж позиції дотримуються С. Князєв та І. Ганчеренок, які зазначають, що уряди, які ефективно вирішують усе більш складні завдання на національному, регіональному та міжнародному рівнях, впроваджують інноваційні ідеї та практичні інновації в системі й процеси управління та державно-адміністративної діяльності. Відповідно, ключовою стає затребуваність такої компетенції фахівця державної служби, як сприйнятливість до інновацій [17, с. 36; 18, с. 30].

Як відзначає група українських та європейських фахівців Проєкту ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні», низький рівень інноваційної культури багатьох працівників апарату управління спричинив те, що державна підтримка науки не сприймається ними як цілеспрямована орієнтація на інноваційний розвиток економіки, а розглядається лише як певна форма благодійної діяльності, тобто як один із напрямів непродуктивних витрат бюджету. Зрозуміло, що за такого погляду визначення пріоритетних напрямів

також зводиться лише до вирішення питання про те, хто більше вартий певної соціальної підтримки, а хто може й почекати [19, с. 27].

Підтримуючи вищенаведені позиції науковців, зазначаємо, що головними ініціаторами формування й джерелом інноваційної культури перш за все мають бути представники держави, на яких має бути покладено обов'язок формування, підтримки та розвитку інноваційної культури як пріоритетного завдання держави й громадянського суспільства, а також обов'язкової складової частини та об'єктивного критерія якісного інноваційного вектору розвитку суспільства.

Висновки. Світовий досвід свідчить про наявність прямої взаємозалежності між розвитком інноваційної діяльності та загальним добробутом суспільства. Для того щоб досягти високого рівня інноваційної культури, який корелюється з позитивними змінами у суспільстві, необхідна наявність системного та продуманого управлінсько-правового підходу до перетворення цього феномена на впорядкований процес із визначеними ціннісними орієнтирами, правилами поведінки та взаємодії, організованою структурою відносин та відповідальністю учасників.

З огляду на зазначене можемо визначити такі заходи розвитку інноваційної культури, які необхідно впроваджувати в Україні.

1) У сфері розвитку людського потенціалу: сприяння збереженню та зміцненню національних культурних традицій, забезпечення фіксації та передачі їх майбутнім поколінням шляхом оновлення державних регіональних програм з питань розвитку культури; забезпечення практичної імплементації концепції ЄС «Відкриті

інновації, відкрита наука, відкритість світу»; організація та проведення інформаційних і культурно-просвітницьких заходів у сфері інноваційної діяльності, зокрема проведення «тижнів інновацій»; створення мережевої інфраструктури для розвитку креативних індустрій, науково-технічної творчості, раціоналізаторства; використання засобів масової інформації, телебачення та радіо для популяризації та поширення знань про науку, інновації та технології, сприяння поширенню науково-популярних періодичних видань; забезпечення широкого доступу до Інтернету в регіонах, зокрема в сільській місцевості; оновлення освітніх програм і впровадження у вищих навчальних закладах спеціальних курсів «Інноваційна культура», застосування інноваційних технологій навчання.

2) У державному секторі: запровадження періодичних програм підвищення кваліфікації для державних службовців з питань інноваційного менеджменту, основ інтелектуальної власності, культури в інноваціях, інноваційного мислення, ділового спілкування та лідерства; проведення тренінгів, семінарів, організація конференцій та круглих столів для державних службовців усіх рівнів щодо впровадження інноваційних підходів у публічному управлінні; створення спеціалізованої інтернет-платформи для обміну ідеями, досвідом, кращими практиками, знаннями для розвитку інноваційних підходів у публічному управлінні, підвищення рівня поінформованості про світові тенденції інноваційних управлінських підходів і підтримки інноваційних рішень представниками органів державної влади; розроблення методики оцінювання інноваційного потенціалу діяльності органів державної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бердова Ю. Понятие инновационной культуры: современные подходы. *Вестник Инновационного Евразийского университета*. 2013. URL: <https://articlekz.com/article/13222>.
2. Любина О. Современные подходы к определению инновационной культуры общества. *Информационно-гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение»*. 2012. № 6 (ноябрь – декабрь). URL: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/6/Liubina_Innovative-Culture.
3. The First Action Plan for Innovation in Europe. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c1944d2d-b791-4e11-bc42-75c5b6f8ff35/language-en>.
4. Green Paper of Innovation in Europe. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1b7a8b40-c1e2-445e-a440-39c0fd530180/language-en>.
5. Соболев Т. Инновационная культура как основа развития современного общества. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2014. Вип. 4. С. 29–32.
6. Лисин Б. Стратегический ресурс инноваций. Москва : Институт стратегических инноваций, 2000. 37 с.

7. Коновалова М. Инновационная культура в системе государственной службы: факторы и проблемы формирования. *Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество)*. 2014. № 1. С. 34–49.
8. Козлова О., Миленкова Р. Інноваційна культура: сутнісні характеристики : монографія. Суми : СумДПУ, 2007. 140 с.
9. Философия творчества : монография / под общ. ред. А. Лоцилина, Н. Французовой. Москва : Фило-софское общество, 2002. 131 с.
10. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура. *Наука и наукознание*. 2001. № 2. С. 54–65.
11. Стояновський А., Лежанська Т. Інноваційна культура як чинник розвитку вітчизняного інноваційного підприємництва. *Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок* : тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної відео конференції (Львів, 23–24 травня 2012 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 221–222.
12. Інноваційна політика: Європейський досвід та рекомендації для України. Т. 1 : Ключові особливості інноваційної політики в якості основи для розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки – порівняння ситуації в ЄС і Україні. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». Київ : Фенікс, 2011. 214 с.
13. Попович О. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації / за ред. Б. Маліцького. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. Доброва НАН України, 2019. 342 с.
14. Биконя С. Інноваційна культура – умова реалізації інноваційної політики. *Персонал*. 2006. № 4. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=266>.
15. Кузьминов Я., Бендукидзе К., Юдкевич М. Курс институциональной экономики: институты, сети, трансакционные издержки, контакты. Москва : изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. 422 с.
16. Захарченко Л., Медведева Г., Ткачук С. Инновационная культура как фактор институциональной среды инновационной экономики. *Вестник Брестского государственного технического университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2010. № 6. С. 88–91.
17. Коновалова М. Инновационная культура в системе государственной службы: факторы и проблемы формирования. *Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество)*. 2014. № 1. С. 34–49.
18. Князев С., Ганчеренок И. Управление инновациями и инновации в управлении. *Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество)*. 2007. № 4. С. 27–32.
19. Інноваційна політика: Європейський досвід та рекомендації для України. Т. 2 : Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». Київ : Фенікс, 2011. 350 с.